

SCOLA ROMANA.

Foia pedagogica si didactica

pentru interesele institutelor de cultura si ale organelor acestora.

Edata si redigeata de

Joanu Candrea si Basiliu Petri.

Ese odata in septemana, Vinerea. Pretiul: pe unu anu 5 fl., pe diumetate 2 fl. 50 cr. [>]
Pentru insertiuni: cate 5 cr. de siru si timbrulu.

Sabiiu, 7. Iuniu v. 1876.

Prenumeratiunile si corespondintiele suntu a se adresá la: Redactiunea „Scólei romane“ in Sabiiu (Hermannstadt, Nagy-Szeben) franco.

Antropologi'a pedagogica.

II.

Pentru invetiatoriu psihologi'a are o importantia cu multu mai mare decâtu somatologi'a, fiindu ca tóta activitatea sa pedagogica este indreptata asupra sufletului in genere seau asupra singurateciloru poteri sufletesci. Pentru aceea pedagogi'a si maneca dela psihologi'a, trebuindu pedagogulu mai antáiu de tóte se cunósca obiectulu, ce voiesce a-lu educá. Necesitatea si importantia psihologiei pentru pedagogia o atestéza filosofulu Herbart prin urmatóriele cuvinte precátu de clare, pre atátu de adeverate: „Este convingerea mea, ca o mare parte a imenselor lacune in cunoscintiele nóstre pedagogice provinu din necunóscrea psihologiei, si ca pana nu vomu avé sciinti'a acést'a, nu vomu fi in stare, chiar nici despre o unica óra de invetiamentu a scí cu siguritate, intru cátu amu procesu bine, si intru cátu amu gresítu“. „Educatoriulu“, díce Lindner in escelentulu seu manualu despre psihologi'a empirica dupa metodulu geneticu, „educatoriulu este unu artistu, carele are a dá unei nobile materie cea mai nobila forma, form'a unui omu moralu crescutu pentru scopurile vietiei. Regulele acestei arte se potu cetí numai in psihologi'a; càci fora a cunósce psihologi'a, in zadaru ne vomu incercá a influintiá asupra spiritului omenescu dupa unu planu firmu si dupa regulele artei. Cele mai mari peccate pedagogice provinu din necunóscrea psihologiei“. Pedagogi'a si psihologi'a stau prin urmare in cea mai strinsa legatura, ba pedagogi'a nu e alta decâtu o psihologi'a aplicata. Legile, dupa cari cugeta, semte si voiesce sufletulu, suntu pentru pedagogu totu atâte regule pentru desvoltarea si cultivarea firésca a activitatiloru sufletesci. De aici pretensiunea categorica: „Fiacare pedagogu se fia unu psihologu!“

Nu avemu intentiunea, — si nici ca intra in cadrele acestei foi, — a dá unu tractatu completu despre sciinti'a psihologiei; scopulu nostru este a descrie in modu elementariu si geneticu numai cele mai principale acte si fenomene psihice seau sufletesci, si acést'a din dóue motive, antáiu: spre a contribuí si din parte-ne, cá in-

vetiatorii nostri se-si póta face detorinti'a — nu cá nesce naimiti de dí, ci cá barbati conscii de chiamarea loru pre cátu de nobila, pre atátu de importanta si grea; adóu'a: spre a ne deschide si nóue calea pentru tractatele pedagogice, ce ne-amu propusu a publicá si cari pentru a fi bine intielese, reclama orecari cunoscintie psihologice. Iertandu-ne apoi tempulu si impregiurarile, nu vomu lipsí mai tardítu a ne intórce éراس la cestiunile cele mai grele si a le esplicá si motivá mai pe largu.

1. Despre intuitiuni.

1. Suntu obiecte, cari se afla afara de sufletulu nostru, si pentru aceea se numescu obiecte ecsterne, compunendu „lumea ecsterna“; astfeliu suntu d. e. més'a, calulu, muntele etc. De obiectele ecsterne se tiene si corpulu nostru.

Privindu cu destula atentiune unu obiectu ecsternu, d. e. unu orologiu, se produce seau se nasce in sufletulu nostru despre elu unu tipu, pre care-lu pastramu in noi si dupa ce ne-amu intorsu privirile dela obiectulu respectivu. Tipulu, ce ni-lu formamu in sufletulu nostru despre unu obiectu privitu, se numesce cu unu cuventu poporalu intipuire (representatiune).

Se nasce inse intrebarea: cumu sufletulu cá potere interna 'si póte face intipuiri despre obiecte ecsterne? Sufletulu stá in legatura mai de aprópe cu corpulu nostru si prin acést'a cu lumea ecsterna; legatur'a o facu nervii, nesce firutia subtíri si moi, cari pléca din creeri si din meduv'a spinarei si se, respandescu asemenea unoru sirme telegrafice prin totu corpulu, midilocindu pretotindenea semtírea. Creerii, meduv'a spinarei si nervii, standu intre sene in o anumita legatura, compunu sistem'a nervósa, centrulu careia suntu creerii cá organu principalu alu sufletului.

Procesulu formarei intipuiriloru este urmatoriulu:

Unele obiecte ecsterne facu impresiune asupra ochiloru nostri, si anume asia, ca radiele luminei reflectate de unu obiectu orecare, ajungúndu in ochii nostri, aficiéza (iritéza, gádale) nervii din ei, nervii conducu seau — cá se dícemu asia — telegraféza impresiunea indata la creeri, aici sufletulu o observa sí-si intipuieste obiectulu

respectiv. Cumu anume se producu intipuirile in creeri, — acésta, precumu díce celebrulu naturalistu Cuvier, este „unu secretu nepetransu de mintea nós-tra“. A observá unu obiectu ecsternu cu ajutoriulu ochiloru, insemnéza a vedé, ér intipuirile cáscigate in modulu acest'a se numescu intipuiuri de ale vederei. Cu ochii destingemu colórea, form'a, pusetiunea, ordinea, marimea si departarea obiectelor. Cele mai multe intipuiuri ni-le procuramu cu ajutoriulu vederei.

Alte obiecte facu impresiune asupra urechiloru nóstre. Sunetulu d. e. ce-lu dau unele obiecte, pune aerulu intr'o miscare, ce sémena cu valurile rotate, produse in apa prin caderea unei pietri. Acésta miscare se numesce oscilatiune seau vibratiune. Pe valurile aerului sunetulu se transplanta in tóte directiunile, si ajungúndu si in urechile nóstre, aficiéza nervii din ele, acestia érași conducu impresiunea la creeri, unde sufletulu observandu-o sí-o intipuieste. A observá sunetulu cu ajutoriulu urechiloru insemnéza a audí, ér intipuirile procurate in modulu acest'a se numescu intipuiuri de ale audiului, cari se referescu numai la sunete. O insemnatate speciala are audiulu din cauza, ca pe densulu se radíma limb'a si music'a, ambele de o potriua importante pentru desvoltarea spirituala a omului.

Suntu érași obiecte, d. e. florile, cari facu impresiune asupra nerviloru din nasu. De pe multe obiecte adeca se desface o pulbere fina, carea imprascianduse prin aeru in tóte partile si intrandu cu acest'a si in nasu, aficiéza nervii din nari, etc. A observá obiectele in modulu acest'a, insemnéza a mirosí seau mirosá. Intipuirile mirosului suntu puține la numeru. Mirosurile se distingu in genere in placute si neplacute, ér in specia mai multu dupa obiectele respective, precumu: mirosu de mere, de pulvere, de fumu etc. Dupa efectu suntu mirosuri ametítórie seau narcotice si mirosuri desteptatórie seau iritatórie.

Analogu e procesulu gustului. Si aici se desfacu de pe obiecte parti materiale, cari atingu nemidlocitu limb'a umeda, si aficiandu nervii din ea producu impresiunea necesara. Intipuirile gustului suntu érași fórté reduce si se destingu in limba numai prin numirile de dulce, acru, sarbedu, amaru, grasu etc.

In fine obiectele facu impresiune si asupra corpului nostru preste totu, seau^o mai bine, asupra pielei, ce invalesce corpulu nostru. Nervii respánditi prin tóta pielea si cari suntu mai vii in vêrfulu degetelor si in buze, telegraféza impresiunile primite la creeri, unde sufletulu le observa si-si face intipuiuri despre ele, ceea ce va se díca a pipái. Intipuirile pipaitului ne spunu, déca unu obiectu este caldu au rece, netedu au duru, móle au tare etc.

Vedemu dreptu aceea, ca sufletulu 'si póte face intipuiuri despre obiectele ecsterne in cinci moduri: vedíndu, audiendu, mirosíndu, gustandu si pipáíndu. Vederea, audiulu, mirosulu, gustulu si pipaitulu suntu asi-numitele „cinci semtíri“ (seau sensuri); ele s'au numitu cu dreptu cuventu „portile sufletului“, pentru ca

prin ele intra in sufletulu nostru tóta lumea ecsterna. Vederea si audiulu suntu semtíri dinamice, mirosulu si gustulu semtíri chemice, pipaitulu este semtiu mechanicu. Cu altu terminu aceste cinci semtíri se numescu si semtiu ecsternu, pentru ca are de a face cu obiecte ecsterne.

De semtiu ecsternu cá potere sufletésca se se destinga bine organele sale, cari suntu parti ale corpului, precumu ochii pentru vederea, urechile pentru audiulu, nasulu pentru mirosulu, limb'a si ceriulu gurei pentru gustulu si pielea preste totu pentru pipaitulu. Inse nu ochiulu vede, nu urechi'a aude etc., ci sufletulu lucra cu tóte organele acestea, ceea ce se vede si din usulu vorbirei, candu dícemu: **io** vediu, **io** audiu, **io** mirosu etc. si: **io** vediu **cu** ochii etc.

Semtiu ecsternu este prim'a potere sufletésca, ce se destépta in omu, observandu de altmintrea si ea ordinea, ca mai antáiu se destépta semtiu pipaitului si vederea, dupa aceea audiulu, apoi gustulu, in fine mirosulu.

Pentru cá se se produca in sufletulu nostru o intipuire despre unu obiectu ecsternu, se cere:

a) Unu obiectu órecare. Asia d. e. vechii Romani nu potura avé intipuire despre „cái fierate“, pentru ca aceste pe atunci nu ecsistau.

b) Obiectulu se fia presentu. Column'a lui Traianu d. e. ecsista si acuma, inse aflandu-se departe de noi, nu ne potemu face intipuire adeverata despre ea.

c) Obiectulu se fáca impresiune asupra organului respectivu, pentru ca fora impresiune nu este aficiare si asia nici intipuire.

d) Impresiunea se fia destulu de tare si se dureze deajunsu. Paserea d. e., ce sbóra iute, nu se póte observá deaméruntulu.

e) Organulu respectivu se fia sanetosu, cá se se póta aficiá.

Ochii se potu vatemá: privindu in lumina intensiva (in sóre, in focu), cetindu seau lucrandu la lumina puçina (sér'a), ocupandu-ne cu lucruri mici (cusutulu finu), citindu unu tipariu micu seau reu, apoi prin lovire preste capu, prin portarea de ochilari rei, pria plangere multa; din contra se potu intarí privindu la campuri verdi si spalandu-ne cu apa curata si própseta. — Urechile se potu vatemá: prin unu sunetu detunatoriu, prin petrecere in locuri sgomotósa d. e. in turnuri, candu se tragu clopotele, prin necuratíre, prin dormire pe pamentu umedu, prin recire, prin sgádarire cu lucruri ascutíte. — Organulu mirosului: prin sucuri aromatice, prin necuratire, cataru etc. — Gustulu: prin fumatu multu si prin necuratírea limbei etc. — Pipaitulu: prin necuratíre, recire, caldura prea mare, frecare etc.

f) Sufletulu se fia atentu la impresiunea obiectului.

Unu omu, carele locuise mai multi ani intr'o casa, intrebatu fiendu de numerulu ferestriloru dela locuinti'a sa, nu sciù respunde, pentru ca pana aci elu nu fusese atentu la punctulu acest'a. Totu asia unu postilonu, carele in cursu de mai multi ani trecuse prin o padure

in fiacare dî odata încóce si incolo, nu fû in stare se spuna, déca arborii suntu fagi, au stegiari, au bradi; elu inca nu fusese atentu la asia-ceva. Si candu ne-ar întrebá si pre noi cine-va, câti bumbi avemu la pieptariu, puçini din noi ar scí respunde, desí in tóta dîu'a i imbumbamu si desbumbamu. Din tóte aceste se vede deci, ca atentiunea intru adevèru este „conditio sine qua non“ la formarea intipuiriloru. Fora atentiune ne uitamu la unu lucru, dar nu-lu vedemu cumu se cuvine; atentiunea face, de „uitarea“ devine „privire“, adeca observare atenta. (A se vedé relativu la atentiune „Scól'a romana“ Nr. 19!).

2. Suntu inse si obiecte, cari se afla in sufletulu nostru, precumu bucurí'a, superarea, cainti'a etc.; aceste se numescu obiecte interne („lume interna“). De obiectele interne se tienu si intipuirile.

Toti scimu, ce insemnéza d. e. pism'a, toti ne potemu cugetá bucurí'a au cainti'a cuiva, va se dica ne potemu face intipuiuri si despre obiecte interne. Se nasce inse întrebarea: sub cari conditiiuni se póte produce in sufletulu nostru o intipuire despre unu obiectu internu?

Sub urmatóriele dóue:

- a) Obiectulu internu, d. e. cainti'a, se faca impresiune asupra sufletului nostru, ceea ce aici atáta insemnéza, ca obiectulu se se afle seau se se fi aflatu candu-va in sufletulu nostru (= se ne fi caitu candu-va); altmintrea intipuirea despre elu ar fi chiar asia de cu nepotintia, precumu este d. e. intipuirea despre dorerea de masele pentru acel'a, carele nici candu nu a patimitu de morbulu acest'a.
- b) Noi se fi observatu obiectulu internu cá eesistentu in sufletulu nostru, cu alte cuvinte: se fi fostu atenti la impresiunea si schimbarile produse in sufletulu nostru prin obiectulu cutare.

Prin intipuirile despre obiectele interne se desvólta in noi o putere, carea tocma pentru aceea se numesce sentiulu internu. Sentiulu internu nu are lipsa de organe propria, pentru ca obiectele sale se afla in sufletu. Elu se destépta cu multu mai tardíu decâtu sentiulu esternu, ba esperinti'a ne invétia, ca lasatu de sene la unii ómeni nu se destépta nici candu.

3. Si cumu se facu intipuirile in consciinti'a nóstra? Se luamu, ca cine-va vede pentru prim'a data unu castelu seau altu edificiu grandiosu. Venindu adóu'a dî éراسi la castelu, 'lu va cunósce indata, pentru ca dela prim'a vedere i remase in sufletu unu tipu, cu carele consuna tipulu de astadi; si candu cine-va i-ar disputá, cumu ca elu ar fi vediutu candu-va castelulu cutare, i-ar respunde din consciintia cu tóta positivitaea, ca — dá, l'a vediutu. Déca inse acumu l'ar provocá, a compune o descriere a castelului, — fire-ar óre in stare a face acést'a? Acumu ar observá densulu, câtu de puçinu scie elu despre castelu; si cá se póta compune descrierea, s'ar duce de nou la castelu si l'ar priví cu

tóta atentiunea si dupa unu planu órecare. Mai antaiu l'ar incungiurá de tóte partile, cá se-si procure despre elu o intipuire generala; dupa aceea ar priví partile, le-ar numerá, le-ar mesurá, le-ar compará între sene, descoperindu din ce in ce totu mai multe note, cari dóra mai inainte le trecuse cu vederea. Numai in urm'a unei contemplatiuni seau priviri mai indelungate va cunósce castelulu deplinu si-si va procurá despre elu unu tipu completu, încátu se fia in stare, a-lu descrie seau desemná si numai din memoria. Totu asia stá lucrulu si cu audírea si cu celelalte semtiri. De aici urmeza, ca intipuirile nu suntu indata la inceputu complete seau perfecte, ci trecu prin mai multe stadia pana ajungu la gradulu de perfectiune. Anume:

- a) Intipuirile suntu oscure, candu cunóschemu unu lucru numai dupa nume, inse nu suntemu in stare a-lu distinge de altele asemenea. Candu d. e. unu copilu, vediendu unu ursu, striga: éca ce cane mare! este dovéda, ca intipuirea sa despre cane e oscura, fiendu ca nu póte face distingere între cane si ursu.
- b) Intipuirile suntu clare, candu suntemu in stare a distinge obiectulu respectivu de altele asemenea, inse nu potemu aratá notele, prin cari se distingu obiectele de olalta. Asia unu copilu, aflandu-si cutítulu pierdutu, díse, ca póte jurá, cumu ca cutítulu e alu seu, notele inse nu le potú enumerá.
- c) Intipuirile suntu precise, candu suntemu in stare a numí si notele destinctive. „Cutítulu mieu a fostu asia si asia“.

Cumu ca invetiamentulu nici candu se nu-se indestuléscu cu intipuiuri oscure, ci mai vertosu se se nevoiéscu a-le radicá la gradulu claritatiei si alu precisiunei, se intielege de sene.

Intipuirile clare si precise produse prin direct'a seau nemidílocit'a privire a obiecteloru, se numescu **intuitiuni**, (dela verbulu latinu intueor = privescu).

Intuitiunile suntu dupa obiectele loru ecsterne si interne.

Intuitiunile forméza puterea sufletésca, ce se díce **facultate intuitiva**, si carea nu e alta decâtu sentiulu ecsternu si internu, de unde si facultatea intuitiva se imparte in ecsterna si interna.

Pentru o mai eesacta precepere a lucrului va fi bine a face distingere: între obiectulu intuitiunei, între intuitiunea insasi si între puterea sufletésca.

Intuitiunea se produce prin concursulu obiectului si alu sufletului; dreptu aceea obiectulu si sufletulu suntu factorii intuitiunei, ér intuitiunea productulu acestor'a.

Despre importanti'a intuitiunei si a facultatiei intuitive pentru instructiunea si educatiunea ulterióra, precumu si despre modulu de a-le cultivá, vomu vorbí intr'unu articlu specialu, tractandu despre invetiamentulu intuitivu.

Biografie istorice.

Stefanu celu mare.

1456—1504.

(Dupa Urechia, Laurianu si Bolintineanu).

(Urmare).

3. *Batali'a dela Racov'a.*

Stefanu celu mare prevediuse, ca lupte mari 'lu actépta cu Turcii. Dar elu sentiá totu odata, ca spre a se poté mesurá cu Turcii se cereau poteri mai mari, decumu erau celea, de cari dispunea elu; cáci desf pe atunci Moldov'a erá mai mare, decumu este astadi, avendu la sene Bucovin'a si Basarabi'a, totusi ea formá unu statu micu in asemenare cu puterea Turciloru, de cari tremurá Europ'a intréga. Deci Stefanu luá planulu de a-si marí tiér'a, intrupandu seau unindu cu Moldov'a tiér'a sorora Muntenia, unde pe atunci domniá Radu celu frumosu, carele crescuse in deprinderile turcesci si carele spre a restorná pre frate-so Vladu alu V-le de pe tronulu Munteniei si a se suí elu in locu-i, inchiná tiér'a Turciloru, oferindu-se a le respunde 20.000 de galbini tributulu anualu. Radu cunoscu indata planulu lui Stefanu, si desf intielegea destulu de bine, ca scopulu lui Stefanu este de folosu pentru Romani, totusi sciindu ca in casu de realizare elu nu mai póte domni asupra Munteniloru, se decise a-lu impiedecá cu tóte poterile si prin tóte midilócele. Cuprindiendu Stefanu celu mare tienutul Putnei (langa Milcovu) si intrupandu-lu catra Moldov'a, Radu luá ansa de aici a se bate cu Stefanu. Deci gatindu-si o óste, intrá pe neasteptate in Moldov'a si supuse sabiei si pradarei totu ce aflá in calea sa, si se inaintá pana la satulu Soci, unde intempiná armat'a lui Stefanu. Aici se lovira ambii la 7 Martisioru 1471 de demánéti'a pana sér'a intr'o lupta sangerósa.

Inainte de a inserá, ostirea lui Radu parú ca slabesce. Strainii mercenari incepura a fugí, téréndu si pre Munteni. Radu pierdú tóte stindartele si o multíme de ómeni. Stefanu invinse deplinu!

Dupa lupt'a acést'a dela Soci intruparea Munteniei catra Moldov'a ajunsse a fi dorulu celu mai fierbinte alu lui Stefanu. Deci in cursu de doi ani de dñle 'si gati o óste numerósa si in anulu 1473 plecá cu ea spre Milcovu. Acolo, la locululu numitu „Isvorulu-apei“, intempiná la 18 Novembre pre Radu si incaierandu-se la lupta se batura trei dñle dearóndulu, pana ce Radu, invinsu de totu, apucá la fuga catra capital'a sa Têrgovistea. Stefanu se luá dupa elu, si incungiu rá cetatea. Vendiendu inse Radu, ca cetatea avea se cadia in manile lui Stefanu, intr'o nópte se furisiá din ea si fugí la Turci, lasandu in cetate pre dómna-sa Maria si pre fica-sa Voichiti'a cu tóte averile loru miscatórié. Stefanu ocupá cetatea dupa o mica aperare a ostasiloru de garnisóna, dede inse ordinu se nu fia nimeni superatu nici in averea, nici in viéti'a si nici in onórea sa. Locuitorii i esfra spre intimpinare cu pane si sare si-lu condusera la curtile dómnei. Stefanu arestá pre dómn'a Mari'a si pre fic'a sa Voichiti'a in palatu, tractandu-le de altmintrea

cu tóta onórea, si puse man'a pe tóta averea lui Radu. Munten'ia tóta se aflá acumu in puterea lui Stefanu, si elu si-ar fi potutu realisé usioru, prin unu senguru decretu, visulu seu de auru, — unirea ambeloru principate. Vendiendu-se inse amenintiatu cu resbele de catra inimicii sei, cari nu puteau vedé cu ochi buni intarirea Romaniloru, Stefanu mai amaná intruparea tieriloru, si spre a-si ascunde planurile, puse domnu Munteniloru pre unu Moldovénu numitu Basaraba, pre care 'lu aduse cu sene inadinsu spre acestu scopu; dupa aceea se intórse inde-reptu la Sucév'a, ducându cu sene pre dómn'a si fic'a lui Radu.

Dar succesele aceste ale lui Stefanu fura semnalulu mai multoru lupte inversiunate. Radu adeca, vrendu a domni cu totu pretiulu, inchiná Munten'ia la Turci, numai cá acestia se-i dée ajutoriu in contra lui Stefanu. Nu multu dupa acést'a elu se si intorná in Munten'ia cu 15.000 de Turci si inca pe atáti mercenari stráini, si invingúndu pre Basaraba 'lu alungá in Moldov'a. Radu inse nu se multiamí cu atát'a, ci cerú dela Turci nóue ostiri, cá se bata si pre Stefanu si se-lu nimicésca cu totulu. Sultanulu Mohamedu alu II-le tramise asupra lui Stefanu pre pasi'a Solimanu cu 120.000 de Turci, cu cari se alia ra inca 10.000 de Munteni sub Radu. In faci'a acestui noru, ce se radicá asupr'a tieriei sale, Stefanu cerú ajutoriu dela vecinii sei crestini, dela Unguri si Poloni, deórace armat'a sa moldovéna abia numerá 40.000, parte mare tierani si lucratori; dar' nu primí decâtu 5000 de Secui si 2000 de Poloni. Vendiendu Stefanu, ca cu mic'a lui ostire de 47.000 nu erá modu se stée façisiu la locu intinsu, cu unu inimicu de trei ori mai numerosu, incepú a se retrage pe incetulu, ardiendu tóte campiele si dandu inimiciloru cale spre a se inaintá mai in launtrulu tieriei. La 4 Ianuariu 1475 amendóue ostile erau faci'a in faci'a deasupra Racovei, langa Bêrladu. De candu Turcii amenintiau crestini, nu se vediuse inca o lupta, in carea poterile se fi fostu mai neegale. Tóta Moldov'a erá in doliu, in tóte bisericile se faceau neincetatu rogatiuni; locuitorii postiau. Popórale crestine din Europ'a erau asemene ingriolate si cereau si ele dela Domnedieu invingere pentru aperatoriulu crestinatatiei, — Stefanu celu mare. Lupt'a se incinse cu teribila aprindere la 5 Ianuariu. Stefanu intre-buintiá in acést'a lupta o strategema originala; elu adeca dede ordinu la câte-va sute de tierani se se ascunda prin padurile vecine in dóue seau trei parti in giurulu campulu de bataia si la unu semnu primitu se sune din trimbítie si buciume, cá prin acestu midilocu se faca pre Turci a crede, ca vinu in ajutoriulu Moldoveniloru alte ostiri nóue, si asia se-i inspaimenteze. Ceriulu inca se parea ca voiesce a ajudá pre Stefanu. Unu fenomenu se iví, bunu de a bagá gróza in Turcii superstitiosi. Nu multu adeca dupa ce incepú lupt'a, se facú in aeru de asupr'a Turciloru o negura atátu de désa si intunecósa, încátu abia se vedea omu cu omu alaturi fiindu. La inceputu Turcii se arúnca cu furia in lupta si spargu sfrurile Moldoveniloru; dar de odata Stefanu alérga cu

generalii sei la locul de periclu si se pune in fruntea sirurilor sparte. Cátu 'lu vediura Moldovenii pe calulu seu calu albu, sburandu cá santulu George de pe stindartele moldovene si invertindu pal'a sa cea lata, indata in midiloculu frémétului sirurile se insghiaba de nou si incepu a cosí in Turci cá in iérba. Intr'aceea din mai multe parti tieranii incepu a suná din trimitie si buciume. Turcii se infióra la sunetulu acestoru instrumente. Se vediura cuprinsi in fačia de armat'a lui Stefanu, in drépt'a de rfu, la stang'a si in spate de ostiri nóue inchipuite, de asupr'a de unu intunerecu ingrozitoriu. Moldovenii trasnescu in multímea désa; nici o lovire nu se pierde. Rôndurile Turciloru se rarescu, sangele cura, cadavrele acoperu campiele. Vaietele ranitiloru, rinchiazarile cailoru, racnetele capitaniloru se radica, se amesteca intre sene; sunetulu trimitieloru se apropia totu mai tare. Arip'a stanga a Turciloru pornesce se tréca rfulu. Stefanu observandu i lovesce cu indoita taría, i stringe, i innéca. Turcii nu potu se mai reasiedie rôndurile; este târdíu, armat'a s'a spartu, fug'a incepe. Stefanu luandu-i in góna, i aduse in cea mai mare incurcala si buimacéla; o multíme din ei cadiura morti, multi fura prinsi, o parte se innecara in apele Racovatiului, ale Bêrladului si ale Dunarei, preste totu 100.000 cu patru pasi, remanendu in manile Moldoveniloru tóte avutiele, castrele si preste 100 stindarte.

Dupa o victoria asia de stralucita tóta óstea lui Stefanu a ajunatu cu pane si apa si a datu lauda lui Domnedieu, ér Stefanu in semnu de multiamita a ziditu biseric'a santului Ioanu premergatoriulu in Vasluiu.

Din stindartele luate dela Turci si din robii mai insemnati Stefanu facu parte si regelui Mateiu din Ungari'a, regelui Casimiru din Poloni'a, chiar si papei dela Rom'a, Sixtus IV.

Tóta lumea a resunatu de laudele lui Stefanu dupa batai'a dela Racov'a si toti crestinii, resariteni si apuseni, se rogau lui Domnedieu pentru díelele unui domnu asia mare cá Stefanu Voda.

(Va urmá.)

Tractarea numerului 10.

(Urmare.)

5. Multiplicatiunea.

Tablitiele afara! Stilurile amana! Faceti 10 liniutie — io voiu numerá!

|||||

Se vedemu, de câte ori aveti câte o liniutie? O data 1, de dóue ori 1, de trei ori 1, . . . de diece ori 1. De diece ori o liniutie suntu 10 liniutie. — Puneti totu asia 10 bătisióre! De câte ori aveti câte unu bătisióru? O data 1 bătisióru, de dóue ori 1 bătisióru, de trei ori 1 bătisióru, . . . de diece ori 1 bătisióru. De diece ori unu bătisióru suntu 10 bătisióre. Cátu este de diece ori unulu?

De diece ori unulu suntu diece.

O rônduné aduse puiloru sei dupa olalta 10 albine;

cumu potemu esprimá acést'a acumu altmintrea? (Rôndunéu'a aduse de diece ori câte o albina).

Câti cruceri a luatú copil'a cea seraca pe 10 buchete de flori, déca pentru fiacare buchetu a luatú câte unu cruceriu?

Dicemu asia: Déca dens'a a luatú pentru unu buchetu unu cruceriu, atunci pentru 10 buchete a luatú de diece ori câte unu cruceriu.

O muiere a cumperatu 10 metri de panura, metrulu cu câte unu florinu; câti florini a datu pe panura? Cumu vei díce?

Numerati dupa mine!

|| || || || ||

Câte liniutie suntu pe tabla? Numerati, de câte ori suntu câte dóue? (Cá mai sus!) Puneti totu asia 10 bătisióre! De câte ori suntu câte dóua bătisióre?

De cinci ori 2 suntu diece.

Pe unu drotu suntu 10 bile; cumu poti esprimá acumu acést'a altmintrea? (= Pe drotu suntu de 5 ori 2 bile). Silviu, adunandu semburi de póme pentru scóla, bagà de séma, ca semburi la o péra stau in 5 camerutie, in fiacare camerutia câte 2 semburi; câti semburi suntu intr'o péra?

Dicemu: Déca intr'o camerutia suntu 2 semburi, atunci in 5 camerutie voru fi de 5 ori 2 semburi.

O porumbitia a scosu in 5 rônduri totu câte 2 pui; câti pui a scosu de toti? Cumu vei díce? — Unu tata, fiindu la cetate, a cumperatu pentru fiulu seu, ce amblá la scóla, 5 ceruse, cerus'a cu câte 2 cruceri; câtú costa tóte cerusele?

||| ||| ||| |

Câte liniutie suntu pe tabla? Numerati, de câte ori suntu câte 3? Si mai inca? Puneti totu asia 10 bătisióre! De câte ori suntu câte 3 bătisióre? Si inca?

De trei ori 3 si cu 1 suntu diece.

Unu copilu a aflatu intr'o demánétia sub meru 10 mere; cumu ne mai póte spune elu acést'a? — Unu pescariu a trasu cu saculu de 4 ori, de trei ori a scosu totu câte 3 pesci, odata numai unulu; câti pesci a prinsu de toti? Cumu vei díce?

|||| |||| ||

Câte liniutie suntu acumu pe tabla? Numerati, de câte ori suntu câte 4? Si inca? Puneti totu asia 10 bătisióre!

De dóue ori 4 si cu 2 suntu diece.

La mana stau 4 degete langa olalta, unulu deoparte; cumu potemu esprimá acést'a, vrendu a spune, ca la amendóue manile avemu 10 degete?

La caru suntu 4 róte, la teleguti'a plugului 2; câte róte suntu la 2 cara si 1 telegutia? Cumu vei díce?

|||| ||||

Câte liniutie stau acumu pe tabla? In câte grupe? Câte suntu intr'o grupa? De câte ori suntu asiadara câte 5? Puneti totu asia 10 bătisióre! De câte ori suntu câte 5 bătisióre?

De dóue ori 5 suntu diece.

Câte degete avem la ambe manile? Cumu potemu esprimá acést'a in modulu aratatu? (= Noi avem la mani de dóue ori 5 degete). — „Ná bani, du-te la bólda si cumpera 2 lumini!“ dîse o mama catra fic'a sa Corneli'a. Câti cruceri a primitu Corneli'a, déca o lumina costa 5 cruceri?

Conchidemu: Déca o lumina costa 5 cruceri, atunci 2 lumini voru costá de dóue ori 5 cruceri.

Elen'a incepù a impletí 2 ciorapi, fiacare cu câte 5 ace; câte ace folosesce ea la amendoi ciorapii? Cumu voi conchide? — La unu petioru suntu 5 degete; câte degete suntu la amendoua petiórele?

|||||| |

Câte liniutie suntu acuma pe tabla? De câte ori suntu câte 6? Si câte mai suntu inca? Faceti totu asia cu 10 bătisióre?

O data 6 si cu 4 suntu diece.

Intr'o gradina suntu 10 pruni; cumu vei esprimá acést'a altmintrea?

|||||| |

Puneti totu asia 10 bătisióre? De câte ori suutu 7? Si inca?

O data 7 si cu 3 suntu diece.

Unu omu a cumperatu 10 chilogrami de branza; cumu potemu esprimá acést'a altmintrea?

|||||| |

Vino, Tecla, la masín'a de computu si pune bilele de pe unu drotu înca asia! De câte ori suntu 8? Si câte mai suntu?

O data 8 si cu 2 suntu diece.

„Ieri amu culesu 10 litri de ciresie“, dîse Aureli'a catra frate-so Emilu. Cumu i-ar fí potutu spune acést'a si altmintrea?

|||||| |

Puneti 10 bătisióre totu in modulu acest'a! De câte ori suntu 9? Si inca?

O data 9 si cu 1 suntu diece.

O muiere e detória 10 cruceri; de câte ori i trebue câte 9 cruceri spre a respunde detorí'a? Si câtu inca? Numerati!

|||||| |

Câte liniutie am facutu? De câte ori suntu aici 10? Faceti si voi 10 liniutie pe tablitie! De câte ori aveti 10 pe o tablitia?

O data 10 suntu diece.

Aratati-mi 10 degete! De câte ori 10 degete ai tu la mani?

Acumu vomu repetí totu, ce dà 10.

(Liniutiele pe tabla seuu bilele pe droturile masfnei stau asia:)

(Invetiatoriulu arata cu unu bătiiu, si scolarii dîcu:)

- De diece ori 1 suntu 10.
- De cinci ori 2 suntu 10.
- De 3 ori 3 si cu 1 suntu 10.
- De 4 ori 2 si cu 2 suntu 10.
- De dóue ori 5 suntu 10.
- O data 6 si cu 4 suntu 10.
- O data 7 si cu 3 suntu 10.
- O data 8 si cu 2 suntu 10.
- O data 9 si cu 1 suntu 10.
- O data 10 suntu 10.

Raculu are 10 petióre; in câte moduri potemu esprimá acést'a?

(Raculu are de 10 ori 1 petioru.

Raculu are de 5 ori 2 petióre.

Raculu are de 3 ori 3 petióre si inca unu petioru etc.)

Cu cifre:

$$\begin{aligned}
 10 \times 1 &= 10 \\
 5 \times 2 &= 10 \\
 3 \times 2 + 1 &= 10 \\
 2 \times 4 + 2 &= 10 \\
 2 \times 5 &= 10 \\
 1 \times 6 + 4 &= 10 \\
 1 \times 7 + 3 &= 10 \\
 1 \times 8 + 2 &= 10 \\
 1 \times 9 + 1 &= 10 \\
 1 \times 10 &= 10
 \end{aligned}$$

(Va urmá).

Proiectu de regulamentu

pentru scólele poporale si normale gr. or. din archi-dieceasa (elaboratu in urm'a conclusului sinodului archi-diecesanu din 16 Aprile 1875. Nr. 55).

Capu 15.

Planulu de invetiamentu

in privinti'a obiectelor indicat in capitlulu precedentu.

(Urmare.)

§. 90. **Cunosointie reale.** Omulu traiesce in lumea reala si din tóte partile e incungiuratu de obiectele acelei lumi; elu vine in atingere cu aceste obiecte, sustiene dupa trupu reporturi cu densele si pre unele le si folosesce in favórea sea. Omulu nu se póte isolá de lume, de realitate, seuu de natura. — E dara fórte naturalu, cá omulu se-si cunósca obiectele lumei, de care e incungiuratu, se cunósca realitatea si natur'a, dupa câtu, firesce, i-o permitu facultatfile spirituale si scurtímea vietiei. Dar' omulu nu sustiene reporturi numai cu cele

ce se cuprindu in spatiu, ci si cu cele ce se petrecu in tempu, adeca cu evenimentele; prin urmare precumu are trebuintia de a cunósce obiectele seau lucrurile naturei, asiá trebuie se cunósca si faptele severste in tempu din partea omenirei. De aici neaperat'a necesitate a cunoscintelor reale, pre cari ni-le oferu pre de o parte sciintiele naturale, pe de alta parte geografi'a, istori'a si tóte fenomenele vietiei sociale. Studiulu naturei si alu istoriei reveléza omului la totu pasiulu atotupoternici'a domnedieísca si decretele provedintiei; pre de alta parte acestu studiu aduce omului mari si multe folóse in acésta viétia. Prin urmare cunoscintiele reale nu potu lipsi cu nici unu pretiu din programulu de invetiamentu alu scóleloru poporale: din contra trebuie se li-se consacreze o ingrigire deosebita si conforma cu importantia lor. Sciintiele reale se voru tratá, dupa impartirea si in modulu ce urméza:

a) *Geografi'a si istori'a.*

Anii I, II si III.

In acesti trei ani geografi'a si istori'a nu voru formá unu obiectu de invetiamentu separatu, ci se voru propune in legatura cu ecercitiile intuitive.

Anulu IV.

Se face o repetíre generala pre bacea preparatiuniloru din anii trecuti, cu deosebire pre bacea cercului alu 5-lea de intuitiune din anulu alu III-lea. Dupa ce elevii 'si voru fi câstigatu cunoscintie ecsacte despre loculu natalu si despre tienutulu din pregiuru, voru trece la cunósccerea altoru tienuturi mai departate si treptatu la cunósccerea patriei intregi! elevii voru fi deprinsi cu orientarea pre mapa in sensu geograficu, (fiscu-matematichu), politicu si istoricu in genere; cu ocaziunea orientarei pre mapa li se va vorbi eleviloru despre descalecarea Romaniloru in Daci'a cu referintia la intregu poporulu romanu si la provinciile locuite de dânsulu. — Dupa cunósccerea patriei, se va purcede la provinciile iuvecinate si gradatu la tóte tierile monarchiei nóstre, esplicandu-se eleviloru si sistemulu de guvernare, mai alesu in tierile ce se tienu de corón'a Ungariei. Totu deodata invetiatoriulu va face pre elevi se cunósca popórale din monarchia, cu deosebire pre cele de subtu corón'a Ungariei, dimpreuna cu originea si cu tempulu descalecarii loru in aceste provincie.

Anulu V si VI.

Repetírea celoru din anulu precedentu. — Pamentulu cá planeta primaria: form'a si marimea lui. — Invertirea pamentului in giurulu seu si in giurulu sórelui (anotempurile, zonele si zodiaculu). — Impartírea suprafeíei pamentului: uscatu si apa. — Diferitele producte dupa zone. — Rasele omenesci. — Cele 5 continente, cu muntii si riurile; popórale cele mai notabile, cetatile si capitalele din diferitele staturi in genere.

Europ'a, unde se afla si monarchi'a nóstra, se va tractá mai pe largu si in tóta privinti'a mai cu temeiu; invetiatoriulu se-si aiba atentiunea tientita mai alesu asupr'a tieriloru locuite de romani, aratandu eleviloru,

care e originea poporului romanu si afinitatea lui cu alte popóre. — Cu privire la istori'a universalá invetiatoriulu va nesui a dá eleviloru notiuni cátu mai lamurite despre principalele popóra si despre faptele lor, atátu in evulu vechiu, cátu si in celu mediu; ba pre cátu va fi cu potintia se se estinda si asupr'a unor eveneminte din tempurile mai nóue. In acesti doi ani istori'a se póte propune in modu sistematicu; la propunerea istoriei universale inceputulu se va face cu istori'a biblica. Deosebita ponderositate se va pune pe istori'a patriei si pre cea nationala.

b) *Istori'a naturala.*

Invetiamentulu istoriei naturale trebuie se se estinda asupr'a celoru trei remne ale naturei, luându din fiacare ceea-ce e mai principalu.

In primii ani elevii se introduc in istori'a naturala prin ecercitiile intuitive; dejá incepetorii se deprindu a numi si a descrie cele mai cunoscute animale domestice si plante din gradina. In anulu alu IV-lea istori'a naturala incepe a se tractá cá obiectu separatu in óre deosebite. — Repetíndu-se cele cuprinse in cerculu alu 4-lea de intuitiune din anii precedenti; de aci incolo se va purcede in modu mai sistematicu; productele naturei se voru impartí in cele trei remne; se voru aratá caracterele, prin care se deosebescu animalele de plante si plantele de minerale, etc. Mai departe se va tractá despre deosebirea animaleloru între sine, dupa modulu de reproductiune, de vietuire si de nutritie; animale sugatóre: carnivore, insectivore, plantivore si omnivore; paserile, pescii, amfibiile, insectele si viermii. Aceste din urma numai in trasuri generale.

Despre plantele cele mai cunoscute si mai folosítóre; deosebirea acestor'a între sene (clasérea) si partile principale: radecina, trunchiu, coróna, frundie, flóre, fructe. Conditiiunile de ecsistintia si de prosperare: aeru, apa, caldura, lumina. Folosulu ce-lu tragu dela plante ómenii si animalele. Din mineralogia se voru luá numai metalele cele mai cunoscute si mineralele cele mai folosítóre; sarea, fierulu, argintulu, aurulu, plumbulu, etc.

Nota. Invetiatoriulu va insistá mai vértosu asupr'a modului, cumu se inmultiescu si se intretienu cele mai folosítóre animale si plante. Cu plantele se va ocupá primavér'a si vér'a, cându elevii potu se si véda lucrurile, despre care invétia; zoologi'a si mineralogi'a se voru luá iérn'a.

Anulu V si VI.

Repetírea celoru din anulu precedentu. In acesti doi ani materialulu din istori'a naturala se va stabili in modu precisu, se va completá si amplificá. Intru acést'a invetiatoriulu se nu piérda din vedere de a grupá tóte productele din cele 3 remne ale naturei dupa caracterele loru generale, aratându totu deodata folósele si daun'a diferiteloru grupe cu privire la viéti'a practica. Cultur'a animaleloru domestice. Prasirea si cultur'a plantelor de câmpu si din gradina: cereale, pomi si legume; semintiele celoru mai latite si mai folosítóre plante; tempulu semenarei seau alu resedirei. — Ce-va din horti-

cultura si despre cultivarea vitelor. Tóte acestea voru formá basea pentru cunoscintiele agronomice.

In fine cunoscintie mai speciale despre corpulu omenescu, in legatura cu unele precepte din igien'a poporala. — Notiuni generale despre sufletu si despre facultatile lui.

c) *Fisic'a.*

Cunoscintiele din fisica au mai totu atât'a importantia pentru poporu, cá si cele din iotori'a naturala. Prin urmare si invetiarea unor parti din fisica e neapératu de lipsa tinerimei din poporu, mai alesu invetiarea acelu parti, care stau in celu mai strênsu reportu cu viéti'a de tóte dílele si a caroru ignorare aru casioná poporului mari daune materiale si morale.

In primii trei ani si invetiarea fizicei coincide cu ecsercitiile intuitive; in anulu alu patruea inse ea inca forméza obiectu de sêne statatoriu si se propune in modu mai sistematicu. La impartírea materialului se va observá si aici cunoscutulu principiu didacticu: dela usioru la mai greu. Corpurile si proprietatile lor comune: greutatea, porositatea, estinderea, nepenetrabilitatea etc. pre basea cunoscintieloru din istori'a naturala. — Fenomene naturale de tóte dílele: auror'a, amurgulu; despre ventu, plóia, curcubeu, néua, bruma, furtuna etc. Despre astfelu de fenomene se va vorbí totu-déuna la tempu, potrivit, d. e. dupa ce elevii au avutu de curundu ocasiunea a le si observá.

Anulu V si VI.

Repetírea celoru din anulu trecutulu in modu mai sistematicu, aratandu-se mai alesu cauzele diferiteloru fenomene. Mai departe: 1. Greutatea; caderea libera, punctulu de greutate, cumpen'a; lastariulu (pârghia, scripetiulu si planulu inclinat. 2. Caldur'a; estinderea corpurilor solide si fluide prin caldura; termometrulu; procesulu fierberei; negur'a; nuorii; plói'a; néu'a si brum'a. Conducatorii buni si rei. 3. Ap'a; folosulu ei; insusirile apei; vasele comunicátore; fôntanile saritóre; greutatea specifica; vaporulu si carulu de focu. 4. Aerulu; folosulu; insusirile aerului; influinti'a lui asupr'a corpurilor; barometrulu; pump'a; pusc'a de apa; balonulu; clopotulu cofundatoriu. — 5. Sunetulu; nascerea sunetulu; vibratiunea si echo. — 6. Lumin'a; spectrulu solaru; curcubeulu; murgitulu; oglind'a; sticlele concave si convecse; ochelarii; telescopulu si microscopulu. 7. Magnetismulu; electricitatea; tempestatea; paratunetulu; telegrafulu.

Nota. Propunerea acestoru obiecte se se faca in modu câtu mai poporalu si se se ilustreze cu totu felulu de esemple.

d) *Agronomi'a si economi'a.*

Elementele de agronomia si economia in primii ani voru formá obiectulu diferiteloru cercuri de intuitiune. Sciintiele naturale inca se voru aduce in strensa legatura cu agronomi'a, mai alesu in anulu alu patruea.

Anulu V si VI.

Agricultur'a si uneltele de agricultura; cultur'a planteloru in generalu; cultur'a viteloru, a albineloru si a viermiloru de metase. — Gradinaritul in specialu: pomeritul; inmultírea si ingrigigirea diferitloru pomi si a fragariului; cultur'a viiloru. Ocupatiunile domestice; industri'a casei; resurse de castigu prin ocupatiunile domestice; chivernisirea casei si a agonisintieloru. Munc'a si rezultatele ei.

Nota. Fia-care comuna bisericésca e indetorata a intretíne unu locu de pomeritu, unde elevii se se deprinda prin ecsercitiile practice.

§. 91. **Sciintie tehnice.**

a) *Desemnulu linearu.*

Se va tractá in legatura cu geometri'a.

b) *Caligraf'i'a.*

Se va tractá deodata cu invetiarea limbei materne.

c) *Gimmastic'a.*

Miscarea libera a corpului in diferite directiuni; ecsercitiile dupa comanda; corpulu in diferite positiuni si mesuri cu pasu regulatu; alergatura, saritura, urcare. Tóte acestea cu privire la ecsercitiulu militariu.

d) *Lucrulu de mana.*

In scólele de fetitie, prelanga invetiamentulu propriu dísu, elevele in decursulu celoru 6 ani se deprindu si la lucruri de mâna: cusutu, chindisitu, impletitu etc. Lucrurile de mana se voru invetiá cu privire la trebuintiele poporului si la impregiurarile locale. In legatura cu lucrulu de mana se va aduce si economi'a casei, încátu ea privesce secsulu femeiescu.

§. 92. Obiectele aratate pana aici se voru propune, dupa cumu arata urmatoriulu planu de impartírea óreloru (vedi cele alaturate sub a), b) si c).

§. 93. In ceea ce privesce scól'a de repetitiune obiectele de propusu voru fi: a) cu despartimentulu de sub a) §. 79, se voru repetí amplificandu-se obiectele percurse in cei 6 ani de frecventare obligátore. b) Cu despartimentulu b) se voru luá totu acele obiecte, cari suntu prescise pentru regulatele cursuri in scólele poporale, dupa cumu s'a aretatu in planulu de invetiamentu.

(Va urmá).

Bibliografia.

Cuventari besericesci, acomodate pentru ori ce tempu. De I. P. Papiu, preotu de dieces'a Gherlei, spiritualu la institutul corect. reg. din Gherl'a, asesoru consist. Tomulu I. Editiunea II. Clusiu, cu literele lui Ioanu Stein. 1876.

Post'a redactiunei.

D-lui Ilesianu in Vam'a Bucovinei: Primitu 2 fl. 50 cr.

D-lui Reu in Toplitia: Primitu 5 fl.

Selagiu: Primitu, inse prea tardíu pentru numerulu presentu; in celu urmatoriu abunaséma.